

ԻՇԽԱՆ ԿՈՍՏԱՆԴԻՆ ԲԵՅՐՈՒԹԵԱՆԻ ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

Յետաշրջութեան յաղթանակի տարիներն էին, անցեալ դարու ութսնականի վերջերին, Ալէքսանդր Բ. կայսեր վերջին տարիների ազատագրական շարժման վերջին հալածականներն ապաւինել էին զաւառի անկիւններն և մատնուել անգործութեան: Այդ անկիւններումն իսկ դրանք գործունէութեան ասպարէզ էին գտել, եթէ անհնարին էր կենդանանալ և ընդհանուր պետական գործերում մասնակցել, հնար կարող էր լինել դաւաճական կեանքի նեխուած ճահիճները ցամաքեցնելու... զոնէ այդպէս էին հաւատում շատերը:

Իշխան Կ. Բեհրութեանն էլ վերադարձել էր Թիֆլիզ, իւր ծննդավայրը:

«Տիֆլիսսկի Վէստնիկի» խմբագրի կծու լեզուից, սրամիտ կատակներից և անողոք արդարամտութիւնից շատերն էին վախենում: Կովկասեան լրագրողների շրջանում իշխանն իսկոյն իւր արժանի տեղը գրաւեց, այդ շրջանի փայլուն մի խմբակ էր կազմուել այն ժամանակ Թիֆլիզում: Իշխան Դ. Էրիստովը, Իլիա Ճաւճաւաձէն, Ն. Նիկոլաձէն, Աբգար Յովհաննիսեան, Իդմայիլեան տեղական մամուլի և հասարակական գործերի ղեկը ձեռքերններին պահում:

Իշխան Կ. Բեհրութեանը քաղաքային վարկի ընկերութեան մէջ աչքի ընկնող դեր խաղաց բանալով հին վարչութեան զեղծումները, որի հետեանքն եղաւ հին վարիչների բանտարկութիւն և աքսորը:

Քաղաքային խորհրդարանի անդամ Կ. Բեհրութեանի սրամիտ յարձակումները բերնէ բերան էին թռչում: Այդ գործունէութեան պտուղն եղաւ փոխադարձ ապահովագրութեան հիմնարկութիւնը, որի առաջին տարիների վարիչն ինքն էր:

Անմասն չէր նա և աղբային գործերից. բնորոշելով Ներսիսեան դպրանոցի հոգաբարձութեան անդամ, եռանդուն հոգաբարձուներից մէկը դարձաւ: Հայերէն միայն Թիֆլիզու բարձր գիտենալով չէր կարող աղբային գործերի մէջ իրեն վայել դիրքը բռնել, ուստի սկսաւ հայերէն ուսանել աւետարանի վրայ, միւսնոյն ժամանակ, զգալով որ հոգեւոր դպրոցի հոգաբարձուին վայել է և հոգեւոր գիտութիւնների ծածկութիւնը, առանձին եռանդով ուսուցնասիրում էր աստուածաբանութիւնը:

Այսքան գործունէութիւնը դեռ քիչ էր թւում իշխանին, նա մտածեց եւրոպական ձևով ծաւալել ընթերցանութիւնը մեր երկրում, երկաթուղու կայարանների գրադարանները կապալով վեր առաւ և Բագու քաղաքի կենդրոնական հրապարակում (պարապետ) մի սիրուն կիօսկ կանգնեց զբքեր վաճառելու համար: Սակայն զբքերն ու թերթերը դեռ չէին հետաքրքրում մեր երկրի բնակիչներին, դոնէ այնքան չէին հետաքրքրում, որ նրանք պահանջ զգային ուղևորութեան և անցորդութեան ժամանակ զիբք ու լրագիր գնեն, ուստի իշխանն ստիպուեցաւ փնասով ծախել այդ ամենն: Այսօր էլ դեռ կանգուն է իշխանի արևելեան ճաշակով շինել տուած կիօսկը Բագուի պարապետ կոչուած հրապարակում և այնտեղ զովացուցիչ ըմպելիներ են վաճառում:

1890 թուի գարունն էր, Մակար կաթուղիկոսն յանկարծամահ էր եղել և ամէն կողմից պատգամաւորներ էին գալիս Էջմիածին կաթուղիկոսի թաղմանը: Ներսիսեան դպրոցի կողմից եկան Աբգար Յովհաննիսեան ու իշխան Բեհլուլթեանը, ճանապարհին ուղեկցել էր նրանց պ. Փ. Վարդանեանը, որ իւր պերճախօս լեզուով նկարագրել էր Վաղարշապատն ու Էջմիածինը:

Կառքից իջնելուն պէս պատգամաւորներն հետաքրքրուեցան կաթուղիկոսի մահուան արտակարգ հանգամանքներով և ապա իշխանը ցանկութիւն յայտնեց տեսնել վառքն ու շրջակայքը: Ղազարապատից դուրս եկանք դէպի Ներսիսի հոյակապ լիճեր:

—Այս ի՞նչ փառահեղ չրամբար է, ասաց իշխանը, Ծիլիպպ

Արտեմի՛, սա՛ է այն ճահիճը, ուր զործերը գիշերը նուազահանդէս են տալիս, որ լսելի է հռիփսիմէի վանքի մօտ:

—Այո՛, այո՛, միայն թէ այժմ դորոտեր չը կան, սա մի հոյակապ շինուածք է; որով կարող է էջմիածինը պարծենալ...

—Կեցիր,—եղբայր, կեցիր, սասաց իշխանը, այժմ պիտի սկսես դովել այն, որ պարսաւել ես ճանապարհին, իսկ դովասանքդ էլ պիտի այնքան չափազանց լինի, որ ես դարձեալ զրրկուեմ տեսածիս հրապոյրից:

—Բայց իշխան, յարեց Աբդարը, այն ժամանակ Ֆիլիպպը խօսում էր ճնշուած տրամադրութեան տակ, իսկ այժմ Մասիսների հոյակապ տեսքը, Ներսէսի սիրուն ձեռակերտը ողևորել է նրան, ամենայն ինչ կախուած է տրամադրութիւնից...

Դարձանք վանքն ու պատրաստուում էինք վեհափառի թաղման, ամենիս յուզողն էր մութն ապագան:

Թաղման տխուր հանդէսը վերջացել էր, միաբանութիւնն ու պատգամաւորութիւնը դուրս էր գալիս վանքի սեղանատնից, ուր մի ճառ վրդովել էր ամենին:

Հանդուցեալ Արիստակէս սրբազանի տնդդոյշ խօսքերը՝ թէ «կաթուղիկոսական աթոռի սե քօղը պիտի վերանայ ռուսաց ամենազօր կայսեր ձեռքով», դիսլել էր պատգամաւորների սրբտին, ամենքն ասում էին—«իսկ հայ ազգն, իսկ ընտրական իրաւո՞ւնքն» և տաք տաք վիճարանում: Այդ միջոցին իշխանը լուռ էր, չը կարենալով հայերէն վիճարանութեան մասնակցել, նա ձեռքով թափհարեց և ասաց.

—Նու մեղը ուտեց. արժէ՞ խօսել այդ մասին:

Այդ ուտիւնցը քնաց այնուհետև իրրև թռուցիկ խօսք:

Անիշխանութեան կամ Երեմիական տեղապահութեան շրջանում կտտաղի կռիւ մղեց «Արծազանքը» էջմիածնի վարիչների դէմ, այդ կռուին անմասն չէր իշխանն և սուր զրչով ու եկեղեցական իրերի հիմնական ծանօթութիւնով:

Հետդհետէ հայկական ասպարէզ մտնելով իշխանը սրեց իւր նուրբ գրիչը ժամանակակից հասարակական ախտերի դէմ և «Արծազանքի» ֆելիէտօններն այդ շրջանում ամենից աւելի

վնասուած ընթերցանութիւնը դարձաւ: Արժէր դրանից քանի մի օրինակ արտատպել:

Կաթողիկոսական ընտրութեան պայքարն անցաւ և Խրիմեանը ժամանեց Բաթում, ուր ընդառաջել էր և իշխան Կոստանդինը: Կեանքի փորձերով կրթուած և առերևոյթս անտարբերութեան հասած փիլիսոփայութեամբ օժտուած երկու դործիչները սկզբում շատ համակրեցին միմեանց, բայց վերջ ի վերջոյ հայրիկի անսահման սառնասրտութիւնը դէպի ընթացիկ դործերը չափազանց թուեցաւ նոյն իսկ իշխանին և նրանք պաղեցան միմեանցից:

Հասաւ Գսլիցինի սոսկալի շրջանը. ուժով խեղտուեցաւ ամենայն հասարակական և ազգային գործունէութիւն, փակուեցաւ և «Արծաղանքը»: Իշխանը կրկին մայրաքաղաք փոխադրուեցաւ, այնտեղ էլ հալածանքների հանդիպեց և մի առ ժամանակ Փարիզ էր ապաստանել:

Երկու աղատագրական շրջանն և իշխան Կոստանդինը կրկին Պետերբուրգ ժամանեց ու գրաւեց իւր տեղը մայրաքաղաքի մամուլի գործոն շրջանի մէջ: Հասաւ այն ժամանակը, երբ կարող էր իրագործուել իշխանի հրատարակած ծրագիրը ծխի մասին, երբ կարող էր թաղկել և տոհմական գործունէութիւնը, սակայն հակադէր ոյժերի կռիւն այնքան մեծ թափով էր սկսուել, որ այնտեղ ծերացած գործչի ուժերն այլ ևս չէին բաւեր, նա դեռ պէտք է սպասէր կրքերի խաղաղուելուն:

Այս տարուն յուլիսի 25-ին սրընթացք զնացքը Պետերբուրգից դէպի Փարիզ խորտակուեց և տարագիր իշխան Կոստանդինը զոհ զնաց այդ դիպուածին:

Պակասեցաւ և մի հին ու հասուն գործիչ:

ՆԻԿ. ՔԱՐԱՄԵԱՆ